

A gombászat terminológiájáról

Bevezetés

Jelen poszterelőadás célja a gombászat terminológiájának teljesség igénye nélküli, több szempontú bemutatása. A gombagyűjtés az egyik legősibb élelemszerzési forma, ma azonban a magyar nyelvű köztudás csak viszonylag kis hányada végzi, a „hivatásosok” száma pedig még kevesebb, így a gombászati szaknyelvet is csak egy szűk réteg ismeri.

A múlt század elején a gombákat még növényeknek tekintették, így a gombákra, gombászatra vonatkozó szaknyelvi jellemzések szorosan kötődnek a botanikai leírásokhoz, a botanika szaknyelvéhez. A gombászat némenklatúráját a mai napig gyakran együtt tárgyalják a növénynevekkel, habár elsősorban a népi gombanevekre vonatkozóan, egyre több önálló, tudományos igényű, névtani–szemantikai elemzés jelenik meg.

A közelmúltban megfogalmazódott az igény egy átfogó gombászati lexikon kiadására, jelen kutatás egyik célja ennek a folyamatnak az előremozdítása. Magyar nyelven az elmúlt évtizedben JAKUCS Erzsébet egyetemi tankönyvén (JAKUCS 1999) kívül nem történt törekvés a gombászati terminológia külön rendszerezésére, bemutatására.

A gombászat magyarországi helyzetéről

Magyarországon a Magyar Mikológiai Társaság hivatott összefogni a gombásztársadalmat. Az egyesület célja saját megfogalmazásuk szerint: „a hazai mikológiai kutatások, a gombaoktatás és -természetvédelem ügyének szolgálata, a gombákkal kapcsolatos biológiai, egészségügyi és környezetvédelmi ismeretek terjesztése, gombaszakértők képzése, valamint a hazai gombák védelme.” (MKT honlapja)

Több helyi érdekeket képviselő egyesület működik, a világhálón elérhető pl. a Miskolci Gombász Egyesület, a Zempléni Gombász Egyesület és a Dunakanyar Szarvasgombász Egyesület. Külön az internetes kapcsolattartásra szakosodott a NETGOMBÁSZ Egyesület.

Legfontosabb magyar nyelvű mikológiai folyóiratok a *Mikológiai Közlemények*, a *Magyar Gombász*, a *Magyar Gomba* és a határon túli *Erdélyi Gombász*.

Gombaszakértőket folyamatosan képeznek, OKJ-s gomba-szakellenőri vizsga tehető. Több egyetemen – elsősorban a biológus, növénybiológiai, növényorvosi, mezőgazdasági irányú képzéseken – foglalkoznak mikológiával, kutatják a nagy- és/vagy mikrogombákat.

A kutatás célja

Habár a természettudományos szaknyelvek feldolgozottsága igen jó, a mikológiai szaknyelvvél keveset foglalkoztak. JAKUCS Erzsébet, mikológus–biológus az 1999-ben megjelent *A mikológia alapjai* c. tankönyvében tudatosan megismerteti a legfontosabb terminusokat; dicséretes módon az idegen eredetű szavakat igyekszik beilleszteni a magyar terminológiai rendszerbe (JAKUCS 1999: 11).

Jelen kutatás célja a mikológiai terminológia több szempontú osztályozása, rendszerezése, azon fogalmi mezők behatárolása, amelyek a mikológiai szaknyelv magvát adják. Ugyanakkor hosszú távú célja a gombászati fogalmak egy-máshoz való viszonyának meghatározásával egy későbbi etnomikológiai kislexikon munkálatainak előremozdítása.

A vizsgált korpusz

A kutatáshoz a korpuszt az *Erdélyi Gombász* és a *Magyar Gombász* folyóiratok, valamint az egyik legszínvonalasabb, magyar nyelven írt gombászkiadvány, a Kalmár és Makara által írt *Ehető és mérges gombák*, illetve a Magyar Mikológiai Társaság és a TERRA Alapítvány honlapjának szövegeiben található terminusok adták.

Ezáltal teret nyernek a szigorúan tudományos leírások mellett a tudományos publicisztikai írások; ugyanakkor a magyarországi szakmabeliek megnyilatkozásai mellett az erdélyi gombagyűjtők publikációi is.

www.gombanet.hu
www.terra.hu/gomba

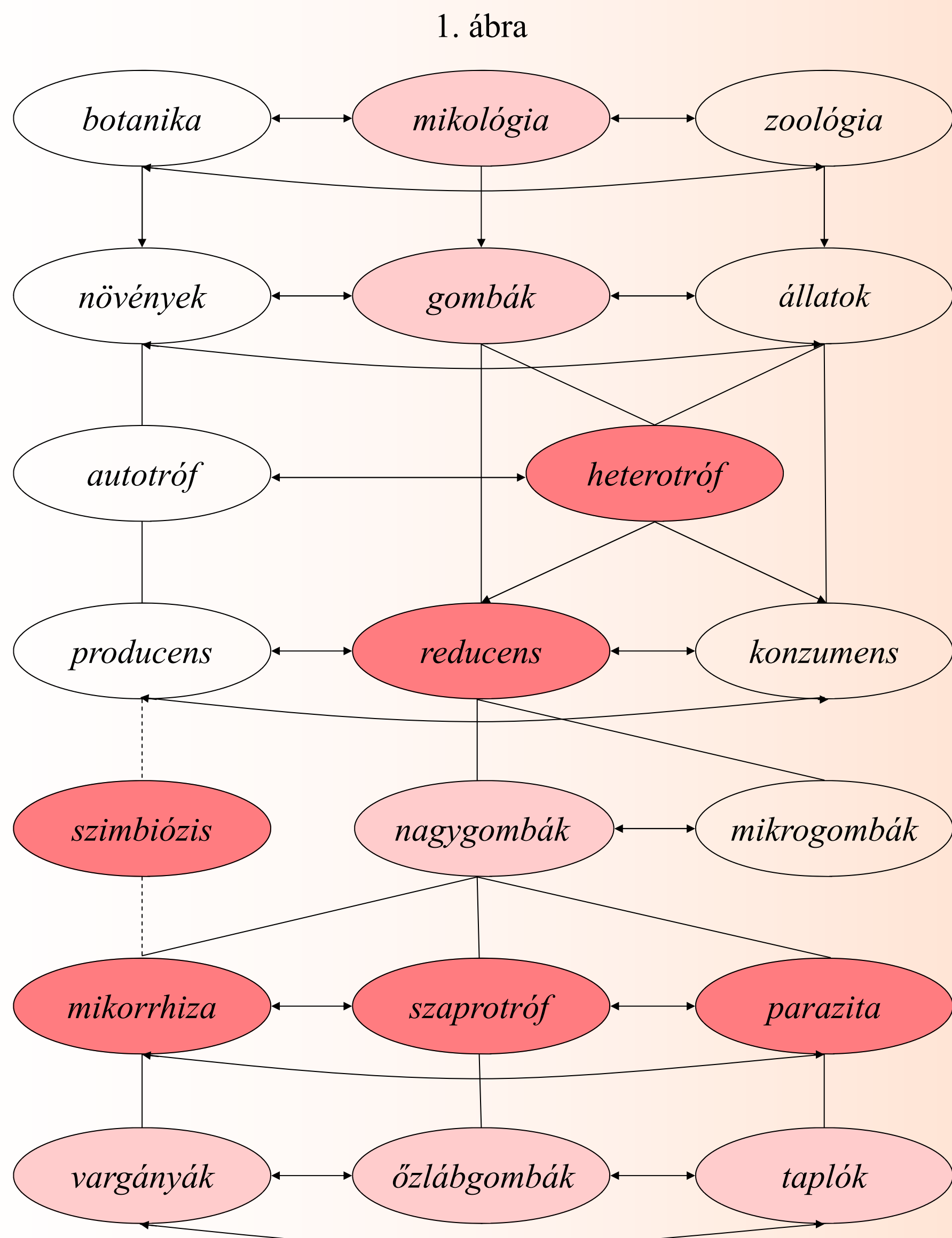
A kutatás módszerei

FÖRIS Ágota a *Hat terminológiai lecke* c. tankönyvében öt különböző osztályozási elvet mutat be a terminológia rendszerezésére (FÖRIS 2005: 31–32). Jelen munka ezeket követve (1) az ontológiai, (2) a nevezéktani, (3) a taxonómiai, (4) a klasszikus logikai és (5) a nyelvészeti osztályozás eszközeivel dolgozza fel az adott mikológiai terminológiai korpuszt.

(1) Ontológiai osztályozás

„Az ontológia valamely fogalom jelentéstartalmának világos meghatározása.” (Gruber 1993)

A mikológiai terminusok hálójából a nagygombák táplálkozásmódjának és életformáinak körét látjuk az 1. ábrán. Ez az egyszerűsített gráf az adott terminusok közötti legerősebb korrelációkat mutatja be.

FOGALOMMAGYARÁZAT

autotróf: Azok az élőlények, amelyek környezetük szervesen anyagából építik fel szerves anyagukat.

heterotróf: Azok az élőlények, amelyek nem képesek a szerves anyagokat szerves anyaggá alakítani, kész szerves anyagot vesznek fel és építenek be szervezetükbe.

producens: 'termelő' – szervesen anyagból szerves anyagot termelő élőlények. ~ *autotróf*

reducens: 'lebontó' – a termelők által termelt és a fogyasztók által átalakított szerves anyagokat bontják le.

konzumens: 'fogyasztó' – a termelők által termelt szerves anyagokkal táplálkozó élőlények.

szimbiózis: (a mikológiában) gombák és növények (ritkán állatok) kölcsönösen hasznos együttélése.

mikorrhiza: a növények gyökérvegei és a gombák hifái között kialakuló, kölcsönösen előnyös kapcsolat. ~ *szimbiózis*

szaprotróf: kizárólag holt szerves anyaggal táplálkozó

parazita: kizárólag élő szerves anyaggal táplálkozó

A nagygombák táplálkozásmódja, életformái és előfordulása

Az egyes nagygombák táplálkozásmódjának ismerete hasznos segítség a gombagyűjtőnek. A *heterotróf* táplálkozás nem igényel napfényt, ezért találunk nagygombákat az erdő sűrűjében, az avarba bújva és a föld alatt is. A *reducens* életmóddal függ össze, hogy a gombák mozgása nem helyváltoztatás, mivel a lebontás nem igényel aktív táplálékkeresést. Táplálkozás szerint a nagygombák három nagy csoportba sorolhatók, egy adott gombafaj táplálkozásmódjának ismerete segít a fellelhetőségében.

(a) Mikorrhizák: a más néven gyökérkapcsolt gombák növényekkel társulva folytatnak anyagcserét. A gomba vizet és szervesen anyagokat ad át, cserébe a növény kész szerves anyagokat. Fontos tudni, hogy egyes gombák csak bizonyos növényekkel társulnak.

(b) Szaprotróf gombák: avarszőnyegben vagy füves talajban megtalálhatók, mivel a talajba kerülő bomló növényi anyagokkal táplálkoznak.

(c) Parazita gombák: a nagygombák közül ide tartoznak a taplók. Ezek fák törzsén találhatók, mivel fákon élősködnek.

Bagladi Orsolya

PhD hallgató

Pannon Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék
8200 Veszprém, Egyetem u. 10.
bagladi_orsolya@yahoo.com

(2) Nevezéktani osztályozás

Azaz a némenklatúra alkalmazása. Ezen az alapon működik Linné kettős (binomiális) nevezéktana is, amely a mikológiában szintén használatos. A latin név első fele a nemzetségre utal, míg a második olyan tulajdonságot jelöl, amely elkülöníti a fajt a többi nemzetségbelítől. A magyar név ezzel ellentétesen, az első név a fajra, a második a nemzetségre utal.

Pl. *Lactarius piperatus* ~ *fehértejű keserűgomba*

(3) Taxonómiai osztályozás

A mikológia rendszerező elvei hasonlóak a botanikában megtalálhatókhöz. Maga a *taxon* fogalom általában a rendszertani csoportokra utal (www.terra.hu/gomba), részben pedig a *faj* rendszertani alapegység szinonimájaként használatos. Ez utóbbit példázza az *Erdélyi Gombász* 4. száma, amelyben a *faj* szó 124 előfordulását, míg a *taxon* szó 37 előfordulását adatomtam. A két terminust változtatják a szerzők, a belőlük képzett összetételek is szinonimák: *fajlista* ~ *taxonlista*, *gombafaj* ~ *gombataxon* stb.

JAKUCS Erzsébet szerint a gombarendszertan folyamatosan változik, ennek okait részletesen elemzi (JAKUCS 1999: 105–109).

A gombák taxonómiai osztályozását az 1. táblázatban szemléltetem. A fehértejű keserűgombát a legújabb, Hibbet-féle rendszerezés szerint osztályoztam (HIBBET 2007).

1. táblázat

A *Lactarius piperatus* taxonómiai besorolása

taxon magyarul	névvégződés	példa latinul	példa magyarul
ország		<i>Fungi</i>	valódi gombák
alország		<i>Dikarya</i>	„kétmagvú” gombák
törzs	-mycota	<i>Basidiomycota</i>	bazídiumos gombák
altörzs	-mycotina	<i>Agaricomycotina</i>	
osztály	-mycetes	<i>Hymenomyces</i>	termőréteges gombák
alosztály	-mycetidae		
rend	-ales	<i>Agricales</i>	kalaposgombák
család	-aceae	<i>Russulaceae</i>	galambgombafélék
nemzetség		<i>Lactarius</i>	tejelőgombák
faj		<i>Lactarius piperatus</i>	fehértejű keserűgomba

(4) Klasszikus logikai osztályozás

A nemfogalmakból kiindulva a fajfogalom felé haladva csoportosít. A mikológia szaknyelvében belül nem csak a taxonómiai felosztást követve tudunk nem- illetve fajfogalmakat megállapítani, ezt példázzák a gombák étkezési értékét kifejező terminusok:

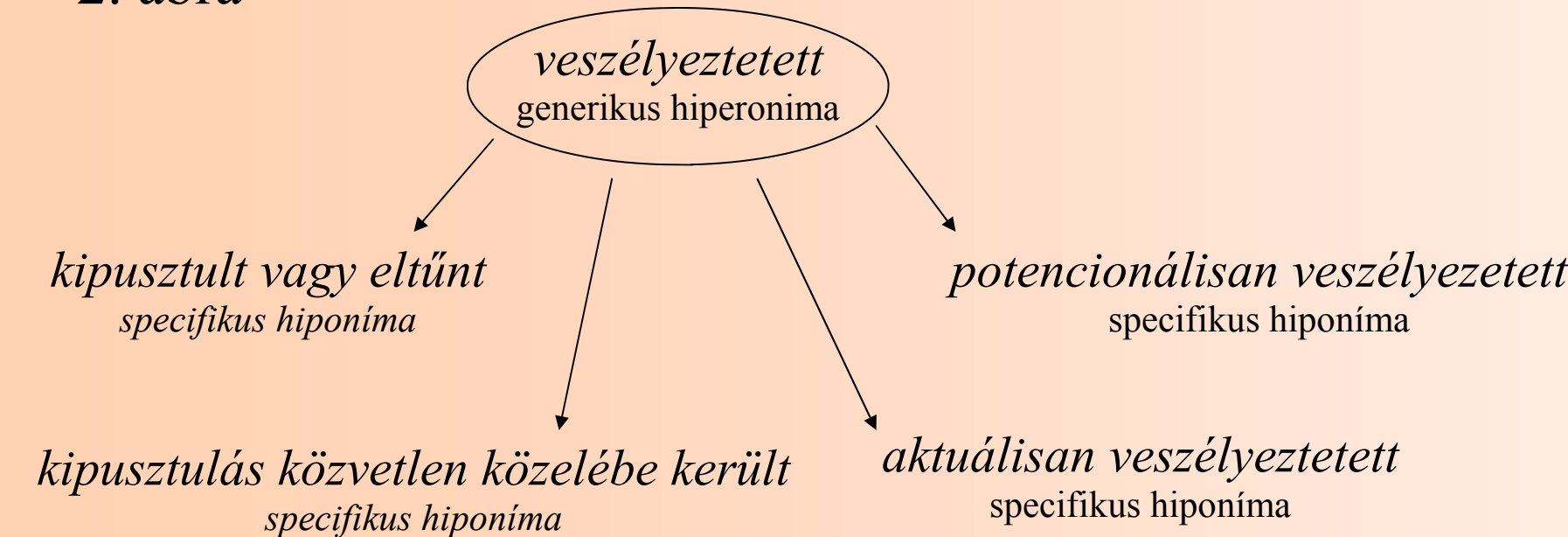
NEMFOGALOM	FAJFOGALOM	
<i>gomba</i>	<i>csemegegomba</i>	→ 'olyan gomba, amelyik igen jóízű és közkedvelt'
<i>csemegegomba</i>	<i>centrális gomba</i>	→ 'olyan gomba, amelyik az adott területen a legközkedveltebb'

(5) Nyelvészeti osztályozás

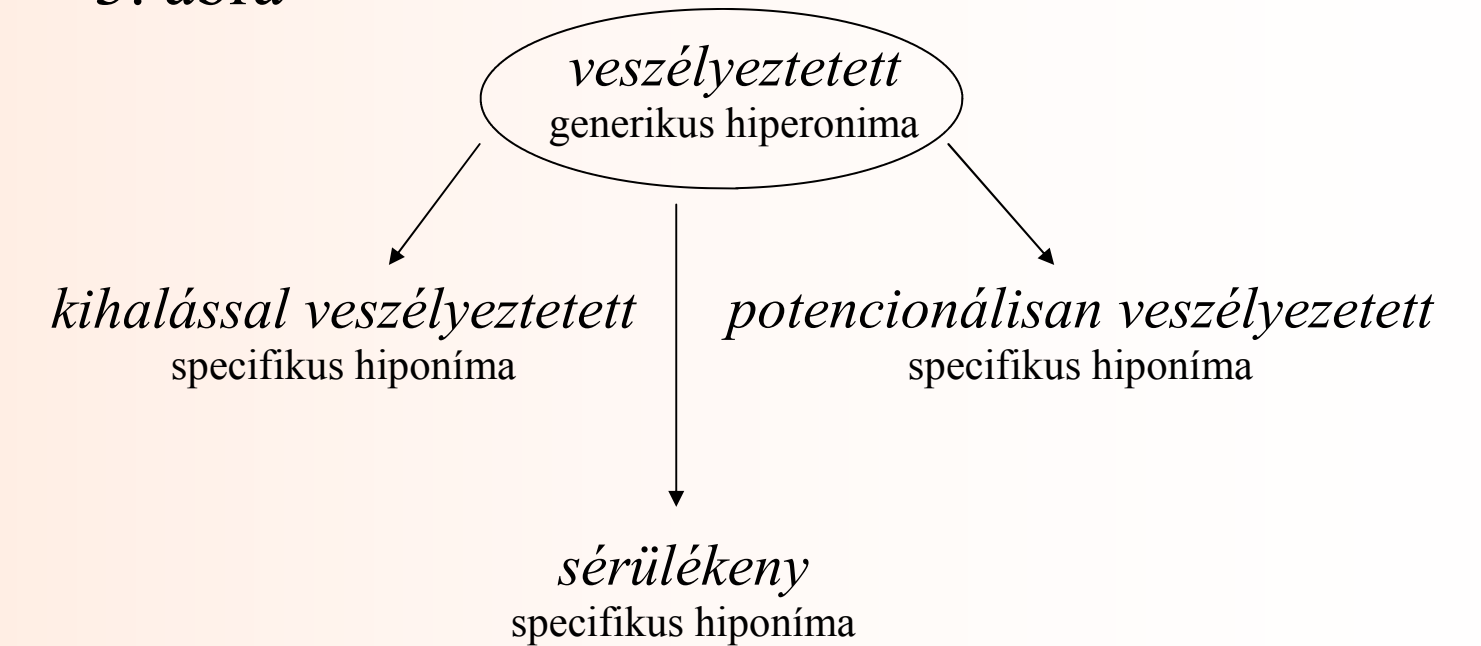
Alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyokat vizsgál.

Például a korpuszunkban érdekes adatokat találunk a *veszélyeztetettség* fogalmához kapcsolódóan. A Rakonczay-féle *Magyar Vörös Könyv*, amely a Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajokkal foglalkozik, ugyan nem tárgyalja a gombákat, de irányadó a gombák veszélyeztetettségének kifejezésében is. Négy különböző kategóriát állapít meg: I. kipusztult vagy eltűnt fajok, II. a kipusztulás közvetlen veszélyébe került fajok, III. aktuálisan veszélyeztetett fajok és IV. potenciálisan veszélyeztetett fajok (RAKONCZAY 1990). Ezek korrelációját a 2. ábra mutatja. A 3. ábra pedig az erdélyi szaknyelvben használt terminusokat szemlélteti. Az itt megjelenő *sérülékeny* terminus alkalmazását a román nyelv erősíti, mivel a szövegben akkor fordul elő, ha a román vörös könyvben megjelenő minősítésekre utalnak.

2. ábra

3. ábra

Összegzés

A poszterelőadás célja az volt, néhány példával bemutassa a gombászati terminológia feldolgozási lehetőségeit, ugyanakkor a különböző terminológiai rendszerméleteket felhasználva osztályozzuk az adott korpusz terminusait.

Bebizonyosodott, hogy a mikológia szaknyelve nem korlátozódnak az ún. gombászati némenekre, hanem egyéb terminusokban is gazdag, a terminusok hálója összetett. Hasonlóságot mutat a botanikai és a zoológiai terminológiával, de vannak saját terminusai is.

A korpuszvizsgálat alapján elmondható az is, hogy a mikológiai szaknyelv nem teljesen egységes Magyarországon és a határon túl: az erdélyi gyakorlatra hatással van a román államnyelv. Hasznos lenne ennek a jelenségnek alaposabb vizsgálata, illetve a kutatás kiterjesztése egyéb határon túli területek mikológiai szaknyelvére is.

Hivatkozások, források

- Förös Ágota (2005): Hat terminológiai lecke. Lexikográfiai Kiadó, Pécs
- Gruber, Thomas R. (1993): A Translation Approach to Portable Ontology Specifications. Knowledge System Laboratory Technical Report, KSL 92-71
- Hibbet, David – Hibbet, David (2007): A higher level phylogenetic classification of the Fungi. *Mycological Research* 111 (5), 509–547.
- Jakucs Erzsébet (1999): A mikológia alapjai. ELTE Eötvös Kiadó, Bp.
- Kalmár Zoltán – Makara György (1981): Ehető és mérges gombák. Natura Kiadó, Bp.
- Rakonczay Zoltán (szerk.) (1990): Magyar Vörös Könyv. A Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajok. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Magyar Gombász* folyóirat, 13–15. szám
- MOESZIA Erdélyi Gombász* folyóirat 1–4.
- A Magyar Mikológiai Társaság honlapja: www.gombanet.hu
- A TERRA Alapítvány honlapja: www.terra.hu/gomba